

LAİKLİK KONUSUNDA KAVRAM KARMAŞASI

Prof. Dr. M. Sadık ACAR
DEÜ.İİBF.Öğretim Üyesi

Laiklik tartışmaları, son yıllarda Türkiye'nin siyasî ve entelektüel gündemini sürekli olarak işgal etmektedir. Bir yandan laikliğe sahip çıkanlar, öte yandan açık veya kapalı bir şekilde teokrasiyi savunanlar arasındaki tartışmalar sürüp gitmektedir. Laikliğe sahip çıkar gibi görünen bazı takiyeci çevreler, kendilerine göre bir laiklik tanımı yaparak kavram karmaşası yaratmakta, olguları çarpıtmakta ve teokrasiye kapı aralamaya çalışmaktadırlar. Yine bazı çevreler de laikliğe samimiyetle inanmakta, ama kavramın içeriğini doldururken benzer şekilde bir karmaşaya yol açmaktadırlar. Bu ikinci gruptakiler özgürlük kavramına sahip çıkarken, mantığın doğasında var olan paradoksların tuzağına düşmektedirler. Diğer bir deyişle bu tartışmaların iki boyutu vardır: Birincisi ideolojik tercihtir. Buna göre kişi laiklikle teokrasi arasında bir tercih yapmıştır ve hedefine ulaşmak için çaba göstermektedir. İkinci boyut, ülkemizin Büyük Atatürk'e kadar Rönesans ve Aydınlanmanın dışında kalmış olması yüzünden, bu kavramların henüz tam olarak içselleştirilememiş olmasıdır. Tartışmaların devam etmesi her iki boyut bakımından da yararlı sonuçlar verebilir. Çünkü önemli olan, geç de olsa kavram çözümlemesine başlamak, düşünmek, araştırmak ve sonunda bilinçlenmektir.

Türkiye'de entelektüel düzeyde en çok karıştırılan kavramlardan bazıları “teokrasi” “hoşgörü”, “laiklik” ve “sekülerizm”dir. Bu kavramların tarihsel evriminin ve felsefi kaynaklarının üzerinde durmakta yarar vardır.

Önce teokrasiyi ele alalım. Teokrasi bir toplumun din adamları/teokratya eliyle, din kurallarına göre yönetilmesidir. Buna göre din kuralları aynı zamanda hukuk kurallarıdır. Bu kuralların uygulanmasından teokratya sorumludur. Örneğin, devlet protokolünde kadınların nasıl giyineceğine din ulemasının karar vermesi gerekliliği gibi. Burada ideolojik bir tercih vardır ve akıl bu tercihin amacına ulaşmak için bir araçtır. Teokraside akıl, dinin hizmetindedir.

Din devletinde iktidar kendisini dine göre tanımlar. Din kutsal olduğundan, iktidar da kutsallaşır ve onu eleştirmek pek mümkün olmaz. Bu yüzden din devletinde muhalefet resmen kabul edilmez. Muhalefet de kendisini alternatif bir kutsallıkla tanımlar. Böylece iktidarın “rafizî” olmakla suçlayacağı mezhepler ortaya çıkar. Din devletinde bölünme

potansiyeli her zaman vardır. Bölünmeyi önlemek için otoriter yöntemlere başvurmak bir zorunluluk olur.

Dine inansa bile, din görevlisi ya da “ruhban” veya “ulema”dan olmayan insanlar, Eski Yunanca’daki deyimiyse, “laikos”lardı. Laikoslar hayatlarını din hizmetiyle değil, diğer mal ve hizmetlerin üretimiyle kazandıklarından hayatlarını din kurallarına göre düzenlemezlerdi. Laikosların düzeni sosyal ve ekonomik imkân ve ihtiyaçlara göre akıl tarafından kurulurdu. İşte teokratoların, laikosların akılcı düzenini kısmen anlayışla karşılaması ve onları kendi emirlerine almakta çok dayatmacı olmaması “hoşgörü/tolerans”dır. Hoşgörü, laiklik değildir; teokrasinin kendi varlığını sürdürmek için zaman zaman başvurmuş olduğu bir uygulamadır. Tarih, teokratik yönetimlerin hoşgörü takiyesiyle iktidara geldiklerinin sonra da ilk yaptıkları işin hoşgörüyü kaldırmak olduğunun örnekleriyle doludur. Örneğin Hıristiyanlık, masum bir hoşgörü isteğiyle ortaya çıkmış, ama iktidara geldikten sonra yerleşmiş çıkarların aracı olunca engizisyonu kurmuştur.

Bazı teokrasi yanlıları da Eski Türk Devletleri’ndeki ve bu arada Osmanlı Devleti’ndeki dinî hoşgörüyü laiklik gibi göstererek zihin bulanıklığına sebep olmaktadır. Oysa hoşgörünün anahtarı teokratik yönetimin elindedir ve kendi ihtiyacına göre açar veya kapatır. Hoşgörünün güvencesi yoktur, keyfidir. Teokratik bir yönetimde hoşgörünün varlığı, onun totaliter zihniyetini ortadan kaldırmaz. Teokrasi bürokratik örgütlenmesini tamamladığında “totaliter” düzenini kurar. Böyle bir düzende birey yoktur, toplum (ümme) vardır. İnsanın kendisi olmasına izin verilmez; insan, teokratyanın istediği gibi bir kul olmaya zorlanır. Toplumun, ama gerçekte toplumu yöneten teokratyanın çıkarları için bireyin hakları çığnenebilir. Buna da dirlik ve düzenin korunması için yapılan “fedakârlık” denir. Tarihin öğretisine göre, hoşgörüye sığınmanın ve laikliği hoşgörüyle karıştırmanın sonu budur.

Diğer iki kavram ise “aydınlanma” felsefesinin ürünleridir. Sekülerizm, İngiltere’de gelişmiş olan “empirisist” felsefenin toplumsal çözümüdür; laiklik de Kıta Avrupa’sının geliştirdiği rasyonalist felsefenin çözümüdür.

Empirisizme göre bilginin kaynağı, doğadan -ve bu arada toplumdan- duyular yoluyla alınan sinyaller; yani gözlemdir. Bu yüzden, siyaset teorileri, gözlemlenebilen tarihsel uygulamalardan hareketle kurulmuştur. Bireyin hakları da bu teorilere göre korunmaya çalışılır. Örneğin Avrupa’da, örgütlü bir din kurumu olan “kilise”, daima devletin karşısında olmuş ve bu dünyayı, yani “seculia”yı tek başına yönetmek istemiştir. Hatta, bu yüzden

topluma hizmet götüren rahiplere “secular”/dünyevi, hep riyazetle meşgul olanlara da “regüler”/düzenli rahip denmiştir. Doğal olarak krallar ya da devlet, buna karşı çıkmış; “seculia”yı kendileri yönetmek istemişlerdir. Bu çatışma, kilisenin kendi içinde bölünmesine yol açarken, devlet içinde de iktidar kavgalarının bahanesi olmuştur. Böylece krallar, prensler ve kilise teokratyası arasında kurulan ittifakların ve taraf değiştirmelerin yükünü hep halk taşımıştır. İşte empirisistler, yenilemeyen kiliseyle devletin bir arada var oluşunu ve her birinin kendi sınırlarına çekilerek karşı tarafa ve özellikle halka hoşgörülü olmalarını önermişlerdir. Secularizm’de birey bir yandan kralın tebaası, öte yandan kilisenin mensubudur. Ama her iki sıfat birbirinden ayrı tutulmalı, böylece kurumlar arası işbölümü sağlanmalıdır. Bu işbölümü fonksiyonel olmalıdır. Kilise din hizmetlerini, devlet de dünyevi hizmetleri yerine getirmelidir. Tarih boyunca yerleşmiş olan törenler sembolik olarak kullanılabilir, törenlerde dinsel ve dünyevi unsurlar bir arada bulunabilir; ama bunlar bireylerin özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde kullanılamazlar.

Laiklik ise, rasyonalist felsefenin ürünü olduğu için, zihni bir tasarımdır. Rasyonalizm bilginin kaynağının akıl olduğu görüşündedir; genel doğrulardan hareketle akıl yürütme yoluyla kavramları zihinde oluşturur. Bu bakımdan rasyonalistler, geçmişteki deneyimlerden çok, geleceğe ilişkin tasarımlara yönelmişlerdir. Fransız Aydınlanmacılığının devrimciliği rasyonalizmden kaynaklanmaktadır. Bu devrimci kavramlardan biri de “laiklik”dir. Laiklik, hukukun kaynağının dini dogmalar/akideler yerine, insanın akli değerlerinin olmasıdır. Laiklik, geçmiş deneyimler ve yerel gelenekler ne olursa olsun, hukukun toplumun geleceğini biçimlendirmesi ve bunun için evrensel değerlere dayanması gerektiğini savunur. Akıl evrenseldir. İnsanın doğuştan sahip olduğu onur, hak ve özgürlükler de evrensel aklın doğal sonuçlarıdır. Oysa dinler, tarihsel, yerel ve kültürelidir. O halde onuru ve özgürlükleri koruyacak olan hukuk düzeni, akla dayanmak zorundadır. Akla dayalı hukuk düzeni, yine rasyonalist bir kavram olan, “ulus” tarafından kurulabilir. Rasyonalizme göre toplum, tarihsel süreç içinde oluşan bir concensus/mutabakat sonucunda ortaya çıkan “ulus”tur. Ulus bireylerin toplamı değil, sentezidir. Bu bakımdan, ulusun tüzel kişiliği vardır ve gelecek hakkında karar verme iradesine sahiptir. Bu tüzel kişiliğin hukuki ifadesi devlettir, kilise veya kral değildir. Devlet hukuk üretirken, bilginin kaynağı olan akli kullanacaktır. O halde akılcı hukuk, aslında ulusal hukuktur ve devlet tarafından üretilir. İşte laiklik budur; devletin bütün dinlere eşit mesafede durması ve hoşgörülü olması sadece birer sonuçtur.

Toplumumuzda kavramlar çoğu zaman aklî gerekçelere ya da sebeplere göre değil, daha çok varılmak istenen sonuçlara göre tanımlanmaktadır. Benzeri sonuçlara başka çözümlenmelerle de ulaşılabileceğinden, bir kavram karmaşası doğmaktadır. Örneğin, dinî özgürlükler ve hoşgörünün laiklik sanılması gibi. Oysa sonuçtan sebebe gitmek bilimsel teorilerin değil, komplo teorilerinin kurulma yöntemidir. Türkiye’de teokratik çevreler bu yolu ustaca kullanmaktadırlar. Özellikle bireysel özgürlükleri yok etmek için, yine özgürlüklerden hareket etme kurnazlığına yönelinmektedir. Oysa özgürlükleri yok etme özgürlüğü mantık bakımından bir paradokstur; felsefî açıdan da sonuçtan sebebe gitmektir. Bunun bir örneği de türbana bürünmenin bir özgürlük gibi gösterilmesidir.

Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bir devlet olarak kurulmuştur. Yani toplum, kendi kaderi hakkında karar verebilme erkine sahiptir ki; buna “Türk Ulusu” denir. Ulus ne bir tebaası ne bir ırk, ne de bir ümmettir. Ulus, haklarını akla göre düzenleyen toplumdur. Bu bakımdan egemenliğin kayıtsız şartsız ulusun olması demek, devletin “laik” olması demektir. Bazı çevreler, Türk Hukuku’nda laikliğin bir tanımının olmadığını iddia etmektedirler. Oysa Anayasanın 24. maddesi, laikliği, rasyonalist felsefenin çözümlemesine göre tanımlamıştır: “Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.”

Özgürlükleri genişletici hukuk anlayışı, serbest olanı değil, yasaklanmış olanı düzenler. Böylece yasak sayılanın dışında kalan her eylem serbest olur. Eğer serbest olan tanımlanırsa, bunun dışında kalan her şey yasak olur. T.C. Anayasası laikliği tanımlarken bu inceliğe dikkat etmiş ve laikliği, özgürlükleri genişletecek şekilde tanımlamıştır. Laikliğe kusur bulmak için bahane arayan çevreler bu inceliği görmelidirler.